

Verhalen van Dordrecht: online stadscultuur 1999-2011

Verhalen van Dordrecht is een webkunstproject, actief van 1999 tot 2011, naar een idee en initiatief van Wapke Feenstra: een website met een groeiende verzameling verhalen over Dordrecht, geschreven door stadsbewoners en bezoekers. De verhalen mochten waar gebeurd of verzonnen zijn, historisch of actueel – maar wel altijd persoonlijk, en gebonden aan een plek in de stad. Door de jaren heen zijn uiteindelijk zo'n driehonderd verhalen bij elkaar gebracht op de website.

Vanaf de beginperiode werd Verhalen van Dordrecht ondersteund door het Centrum Beeldende Kunst (CBK) in Dordrecht. De website van het project, www.cbk.dordt.nl/verhalen, vanaf 2004 ook bereikbaar onder www.verhalenvandordrecht.nl¹, werd door het CBK gehost. Daarnaast stelde het CBK in eigen pand een iMac en internetverbinding beschikbaar voor de redactie van de verhalen. Met steun van het CBK werkte een Dordts redactieteam² aan de zoektocht naar nieuwe verhalen en aan het verfijnen van de teksten in overleg met de auteurs.

Naast de website zelf organiseerde het team rond Verhalen van Dordrecht ook een aantal terugkerende activiteiten in de stad en werd het project gekoppeld aan lokale initiatieven. Zo ontstonden er nieuwe verhalen naar aanleiding van een verhalenschrijfcurcus (in de wijken Sterrenburg, Dubbeldam en Stadspolders, in respectievelijk 2008, 2009 en 2010) en een kerstverhalenwedstrijd (in 2000).

Vanaf 2003 werden wandelingen in de stad georganiseerd en begeleid door kunstenaars Peter Westenberg³ en Jetske de Boer⁴. En in 2007 bouwde kunstenaar Anne Pillen een Verhalenorgel dat tot in 2010 door Dordrecht reisde, van evenement naar evenement, waarbij de Verhalen van Dordrecht ingezet en aangevuld werden⁵. Dit soort projecten was niet structureel ingepland vanaf de beginfase: Verhalen van Dordrecht was een organisch initiatief, inhakend op wat er op bepaalde momenten leefde en gebeurde in de stad.

De levensloop van Verhalen van Dordrecht is onlosmakelijk verbonden met de periode en omgeving waarin het project ontstond en groeide – niet alleen met de stad Dordrecht, maar ook met de virtuele ruimte waarin het project

¹ Snapshots van de geschiedenis van het project zijn nog te bekijken in het Internet Archive: http://wayback.archive.org/web/*/http://www.cbk.dordt.nl/ en http://waybackmachine.org/web/*/http://www.verhalenvandordrecht.nl.

² Door de jaren heen waren de hoofdredacteuren: Ien Deltrap, Wapke Feenstra en Ini Oostindie.

³ Peter Westenberg: www.videomagazijn.org/. Zijn wandelingen in Krispijn zijn gedocumenteerd op www.videomagazijn.org/krispijn/index.html

⁴ De wandelingen van Jetske de Boer in de Dordtse wijk Staart staan beschreven op www.verhalenvandordrecht.nl/Wandelingen_Jetske_de_Boer.pdf

⁵ Zie www.verhalenorgel.annepillen.net en www.verhalenorgel.annepillen.net/verhalenorgellive.html.

bewust geplaatst werd: het *world wide web*, dat zich toen nog in een vroege groeifase bevond.

Dit artikel beschrijft vooral dat laatste aspect van Verhalen van Dordrecht: het project in de context van internet, waarin het vanaf eind jaren negentig een unieke plek heeft ingenomen.

Een ruimtelijk onderzoek op het prille web

Hoe beleven we de ruimte en de omgeving waarin we wonen en leven? Welke herinneringen en geschiedenissen zijn er verbonden aan een plek? Dit zijn een aantal vragen die Wapke Feenstra als kunstenaar behandelt. Hierbij kijkt ze niet alleen naar de fysieke ruimte (stad en platteland), maar ook naar de virtuele omgeving: het internet als een culturele ruimte. Zo is Verhalen van Dordrecht niet enkel een kunstproject in en voor een stad: het is ook een project dat onderzoek doet naar de kenmerken en mogelijkheden van het world wide web. Kan het web meer zijn dan een informatieruimte? Is het ook een plek waar mensen samenkomen en aan cultuur doen? Anno 2011 is het evident dat dit kan, maar eind jaren negentig, toen Verhalen van Dordrecht in de kinderschoenen stond, was dit nog een ongebruikelijke vraag.

Wat was er eigenlijk zo nieuw aan het world wide web, het populairste onderdeel van internet dat in 1991 werd ontwikkeld⁶? Een eerste vernieuwing was de wereldwijde beschikbaarheid van informatie via een pc: twintig jaar geleden staken we het nieuws vooral op via radio, kranten en televisie; muziek beluisterden we bijna alleen via de radio, op cd's, lp's en concerten; en voor het opzoeken van een adres of telefoonnummer hadden we die dikke 'pil' van een telefoonboek nodig.

Met het world wide web werd ook het fenomeen *hypertext* voor het eerst echt populair: de mogelijkheid om documenten met elkaar te verbinden en om via hyperlinks van de ene naar de andere brok informatie te springen. In de loop der jaren zou het web uiteraard nog een stuk evolueren, maar die twee basiskenmerken blijven nog steeds essentieel – eigenlijk zo voor de hand liggend dat we er niet meer bij stilstaan.

In de jaren 1990 groeide de acceptatie en populariteit van het web gestaag. Aanvankelijk werd het vooral in academische kringen gebruikt, maar midden jaren negentig gingen ook steeds meer 'gewone' gebruikers ermee aan de slag. Het zou echter nog wel een aantal jaren duren voordat het web echt gemeengoed werd.

Wapke Feenstra werkte het idee voor Verhalen van Dordrecht uit in 1998. Wat betekende het om eind jaren negentig een kunstproject voor internet te

⁶ Een eerste voorstel voor ontwerp van het *World Wide Web*, van de hand van Tim Berners-Lee en Robert Cailliau, is nog steeds beschikbaar op de website van het World Wide Web Consortium.
www.w3.org/Proposal.html

ontwikkelen?

Het world wide web was toen vele malen kleiner en nog relatief onbekend bij het brede publiek. In 1998 beschikte in totaal zo'n 60% van alle Nederlandse huishoudens over een pc en slechts 14% over een internetaansluiting⁷. Voor veel Nederlanders was internet nog een onbekend fenomeen, waarover veel onzekerheden en misverstanden bestonden.

Het web was in elk geval een stuk kleiner: over veel onderwerpen was nog weinig of geen informatie te vinden. Zoeken op internet deed je nog niet als vanzelfsprekend met Google: die zoekmachine was nog maar pas op het toneel verschenen⁸, werd beschouwd als erg vernieuwend en experimenteel en concurreerde nog met andere belangrijke spelers in de markt: Altavista, Hotbot en plaatselijke *search engines* zoals ilse.nl. Van sociale netwerken zoals Hyves, Facebook en Twitter was nog geen sprake – die zijn pas ruim vijf jaar later ontstaan. De term en het concept 'weblog' werd pas bekend vanaf 1999 en echt populair vanaf de vroege jaren 2000⁹. *E-commerce* en webwinkels waren in opgang – Amazon.com bestaat bijvoorbeeld sinds 1995 en groeide snel in populariteit, maar maakte nog geen winst. Eind jaren negentig groeide het geloof in de winstgevende toekomstperspectieven van internetbedrijven: de waarde van die bedrijven steeg spectaculair, tot in maart 2000 de 'internetzeepbel' barstte en tienduizenden kleine en grote beleggers hun investeringen in rook zagen opgaan.

Maar eigenlijk is het web ontstaan als een niet-commerciële omgeving. Wetenschappers en onderzoekers waren de eerste gebruikers en de makers van de eerste websites. Vanaf midden jaren negentig gingen ook steeds meer amateurs en leken eigen sites bouwen: eenvoudige homepages, gepubliceerd op gratis platforms, zoals het teloorgegangene Geocities¹⁰, vaak 'handwerk' door het handmatig intikken van html-code in tekst-editing-software. Die amateurwebsites hadden een heel eigen esthetiek¹¹. Ook vandaag nog is het niet ongebruikelijk om een eigen homepage te publiceren en te onderhouden – maar de meeste internetgebruikers delen hun persoonlijke informatie, foto's en video nu vooral via sociale media zoals Hyves, Facebook, Flickr en YouTube.

⁷ Centraal Bureau voor de Statistiek, StatLine – Media en ICT, [http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=70655ned&D1=11,12,14,15,17-52,72-147&D2=0&D3=\(-11\)-I&HD=110314-1228&HDR=T&STB=G1,G2](http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=70655ned&D1=11,12,14,15,17-52,72-147&D2=0&D3=(-11)-I&HD=110314-1228&HDR=T&STB=G1,G2)

⁸ Google History: www.google.com/intl/en/corporate/history.html

⁹ Een korte geschiedenis van het concept weblog is beschikbaar op <http://en.wikipedia.org/wiki/Weblog>

¹⁰ Geocities.com werd opgericht in 1994 en was lange tijd een van de meest populaire plekken waar internetgebruikers gratis een eigen website konden bouwen. In 2001 werd het bedrijf door Yahoo overgenomen en in 2009 werd de dienst stopgezet. Restanten van Geocities werden gearchiveerd op www.reocities.com/.

¹¹ Olia Lialina is een internetkunstenaar en theoreticus die de laatste jaren specifiek onderzoek gedaan heeft naar de esthetiek en kenmerken van amateurwebsites, 'the vernacular web'. Zie www.contemporary-home-computing.org/vernacular-web-2/ en Lialina, Olia & Dragan Espenschied (eds.): *Digital Folklore Reader*. Stuttgart: Merz&Solitude, 2009.

En hoe zat het met steden op het prille world wide web? Burgerinitiatieven speelden een belangrijke rol: vaak waren informele groepen en individuen sneller met het publiceren van websites dan officiële instanties. Het Amsterdamse initiatief De Digitale Stad (DDS), ontwikkeld medio jaren negentig, is er een goed voorbeeld van¹². Dit Amsterdamse internetinitiatief bood aan gebruikers gratis internettoegang (gebruikers moesten via hun telefoonlijn met een modem bij DDS inbellen, een service die internetproviders ook tegen betaling aanboden), een e-mailadres en ruimte voor een homepage. De DDS-homepage en algemene website vertoonde de metafoer van een stad – met een station, metro, winkels, pleinen en huizen. Buiten Amsterdam en de grote steden in de Randstad was de invloed van DDS kleiner. Lokale informatie op het world wide web werd wel vaker door amateurs verzorgd. In Dordrecht begon fotograaf Jaap Bouman in 1996 met de domeinnaam en website dordt.nl, waarop hij informatie en nieuws over de stad verzamelde. Hij bood ook webruimte aan organisaties aan: de website van Verhalen van Dordrecht werd bij hem in een 'subdomein' gehuisvest (www.cbk.dordt.nl). CBK stond in de URL, omdat het de opdrachtgever was van Wapke Feenstra.

Verhalen van Dordrecht door de jaren heen

In 1999 ging het internetproject Verhalen van Dordrecht live. De site werd op dat ogenblik gelanceerd als onderdeel van een groter project in de stad, -b-l-i-k-o-p-e-n-e-r-¹³, maar Verhalen van Dordrecht zou zelfstandig verdergaan en nog ruim tien jaar actief blijven, wat in internettermen een eeuwigheid is!

De eerste versie van de verhalenwebsite, in 1999, werd ontworpen en gebouwd door een klein team. Het concept zelf was uitgedacht door Wapke Feenstra; het visuele ontwerp was van de hand van Roger Teeuwen, die ook met Danny Kreeft de 'huisstijl' van -b-l-i-k-o-p-e-n-e-r- ontworpen had. Daniel Rodenburg verzorgde de technische bouw en het interactie-ontwerp werd in nauw overleg met Wapke Feenstra gemaakt. Bij artistieke projecten op internet is het minder gebruikelijk dat een kunstenaar niet zelf de techniek en vormgeving doet. Maar bij andere vormen van mediakunst – of kunst die van technologie gebruikmaakt – is interdisciplinair teamwerk wel weer een normale praktijk¹⁴. Deze aanpak past ook het best bij de manier van werken

¹² www.dds.nl/ Voor een vroege geschiedenis van DDS, zie Flint, Joost: *DDS – 10 jaar anders*. Amsterdam, 2004, www.dds.nl/dds/jarig.php

¹³ De projectwebsite was www.cbk.dordt.nl/infosite/. B-l-i-k-o-p-e-n-e-r- staat kort beschreven op de website van Wapke Feenstra: www.wapke.nl/projects/detail.php?id=11. Het project bestond uit een reeks kookperformances, een woonkamer gebouwd rond Ary Scheffer (de bekendste schilder van Dordrecht), en een tentoonstelling over het leven op de binnenwateren.

¹⁴ Interdisciplinair teamwerk binnen mediakunst wordt onder andere beschreven in Brouwer, Joke, Arjen Mulder and Anne Nigten (eds.): *aRt&D: Research and Development in Art*. Rotterdam, V2_ and NAi Publishers, 2005.

van Wapke Feenstra, die haar projecten meestal in teamverband uitwerkt.

Dit was ook het geval bij Verhalen van Dordrecht: de verhalen vormen een subjectief beeld van de stad, een onzichtbare 'laag' van ervaringen en betekenis.

Het project ging van start met slechts negen verhalen, verzameld op allerlei manieren – ingezonden op briefjes, in envelopjes, via een schipperskind... Die eerste kleine verzameling groeide geleidelijk, met zo'n vijf tot negen verhalen per kwartaal, via allerlei informele kanalen¹⁵. Vanaf 2000 werden computercursussen georganiseerd door en voor Dordtse ouderen; dit leverde een aantal verhalen op. Maar er kwam vooral nog veel binnen op de ouderwetse manier, op papier en soms via fax, want het CBK had aanvankelijk nog geen e-mailadres.

In de ruimte van het CBK werd buiten het gemeentelijke netwerk een iMac opgesteld met internetaansluiting via analoge modem. Dit was de eerste twee jaren de enige internetaansluiting in het kunstcentrum. De computer werd voor redactiewerkzaamheden gebruikt en bood de mogelijkheid om Verhalen van Dordrecht te tonen aan publiek.

Eind jaren negentig rezen er nog twijfels over het publiceren van inhoud van amateurs en niet-professionele schrijvers; zou dit wel kwalitatief en interessant genoeg zijn, was er wel lezerspubliek voor? Anno 2011 is het inmiddels erg gebruikelijk geworden dat ook amateurs goede inhoud op internet publiceren – via weblogs en sociale media bijvoorbeeld – maar tien jaar eerder was dit niet vanzelfsprekend. Om die twijfels weg te nemen, werden in de beginfase ook een aantal 'echte' Dordtse schrijvers uitgenodigd om verhalen bij te dragen; na een tijdje bleek dat de verhalen van gewone stadsgenoten hier inhoudelijk zeker niet voor onderdeden – meer nog, dat de verscheidenheid aan verhalen en standpunten juist een pluspunt voor de site vormde.

Verhalen van Dordrecht werkte met een wisselend redactieteam. De redacteuren gingen, samen met Wapke Feenstra, actief op zoek naar nieuwe verhalen. Ook de kunstenaarsprojecten van Peter Westenberg, Jetske de Boer en Anne Pillen leverden nieuwe inhoud en schrijvers op. Ingezonden materiaal werd nagelezen en soms uitgebreid geredigeerd¹⁶. Die werkwijze was een bewuste keuze, bedoeld om ervoor te zorgen dat alle verhalen aan gelijkaardige principes voldeden: het was vooral belangrijk dat de verhalen persoonlijk waren, vanuit het standpunt van de schrijver, niet expliciet politiek – meningen werden altijd naar een persoonlijk perspectief herschreven.

¹⁵ Interview met Wapke Feenstra, 13 december 2010.

¹⁶ Nico Carpentier beschrijft en analyseert het redactioneel proces bij Verhalen van Dordrecht in het kader van anarchistische theorie. Carpentier, Nico: Digital Storytelling in Belgium, Power and Participation, in: Hartley, John & Kelly McWilliam (Eds.): *Story Circle: Digital Storytelling Around the World*. Malden, MA and Oxford: Wiley-Blackwell, 2009, pp. 188-204.

Eigenlijk werden er zelden of nooit verhalen geweigerd, maar het gebeurde wel een enkele keer dat een schrijver een verhaal terugtrok omdat hij/zij zichzelf er uiteindelijk niet goed meer in herkende.

De verhalen werden op een eenvoudige manier op de site gepresenteerd: zonder beelden erbij, maar wel voorzien van hyperlinks naar allerlei verwante en verklarende websites. Zo kon een verhaal bijvoorbeeld een hyperlink bevatten naar de website van de Dordtse politie, of van het Schippersinternaat De Singel. Bij het hyperlinken contacteerde de redactie tot en met 2004 ook vaak de eigenaars van de gelinkte websites om een link terug te vragen¹⁷; op die manier ontstond een netwerk van verwante websites om de verhalen-site heen en werden ook vanuit die externe sites bezoekers naar het project toe gehaald.

De eerste verhalen hadden een relatie met plekken in de binnenstad van Dordrecht. In 2003, toen de site honderd verhalen telde, werd het project geografisch uitgebreid en werden ook de andere wijken van de stad erbij betrokken: Reeland (2004), de Staart (2005), Krispijn (2006), Wielwijk/Crabbehof/Zuidhoven (2007), Sterrenburg (2008), Dubbeldam (2009) en Stadspolders (2010).

Elk verhaal houdt verband met een specifieke plek in de stad, maar hoe maak je zo iets zichtbaar op een website? Eind jaren negentig bestonden standaardoplossingen als Google Maps nog helemaal niet, dus het team van Verhalen van Dordrecht moest hier zelf een oplossing voor bedenken. Voor Wapke Feenstra was het belangrijk dat je er ook een gevoel van ruimtelijkheid bij ervoer: dat je niet het idee had in een web- of computeromgeving rond te klikken, dat je als bezoeker niet van het ene naar het andere scherm of venster gestuurd werd. Hoe bekijk je op een website een kaart in detail, maar houd je ook overzicht van het geheel van de stad zonder een vergroot frame ernaast te zetten? Wapke Feenstra en Daniel Rodenburg bogen zich samen over dit probleem. Ze kwamen met een voor die tijd bijzondere oplossing: een interactieve plattegrond van de stad, waarop je met een soort vergrootglas kon inzoomen¹⁸. Fel gekleurde cirkels (stippen waren al onderdeel van de huisstijl van -b-l-i-k-o-p-e-n-e-r- en Verhalen van Dordrecht) kwamen overeen met de locaties van de verhalen.

Aanvankelijk werden alle verhalen door de website-bouwers met de hand in html ingevoerd; de site was toen nog statisch. Maar de hoeveelheid verhalen groeide gestaag, en het werd moeilijker om zo'n statische site verder met de hand te onderhouden. In 2005 maakte het team dus een overstap naar een

¹⁷ Backlinks: <http://en.wikipedia.org/wiki/Backlink>

¹⁸ Daniel Rodenburg was voor dit idee geïnspireerd door de film *Blowup* (1966) van Michelangelo Antonioni, waarbij het inzoomen op foto's een belangrijke rol in het verhaal speelt. www.imdb.com/title/tt0060176/

iets vernieuwd ontwerp, met een database¹⁹ en content management systeem waarin de redactie zelf de verhalen kon invoeren. Verder werd de vormgeving wel bewust eenvoudig gehouden: geen ingewikkelde interactie, geen visuele effecten of gebruik van het toen populaire Flash. Hierdoor bleef de aandacht bij de verhalen zelf. Ook op een ander vlak hield het team van Verhalen van Dordrecht afstand van hypes op internet: vanaf ongeveer 2005 werden sociale media op internet, zoals Flickr, Youtube en Facebook, steeds populairder – maar Verhalen van Dordrecht ging in die tijd juist bewust meer verbanden leggen met 'offline' activiteiten, zoals wandelingen en het Verhalenorgel. Hiermee versterkte het project de band met de fysieke omgeving, na een opstartperiode waarbij de nadruk op het digitale had gelegen.

Sinds 2006 worden hyperlinks in oudere verhalen niet meer actief bijgehouden. Hierdoor komt er steeds meer zogeheten 'linkrot' in de site voor: links die verwijzen naar websites die niet meer bestaan. Dit is eigen aan het medium: het web is organisch, dynamisch en fragiel; weinig informatie heeft er een lange levensduur.

Uiteindelijk geldt dit ook voor Verhalen van Dordrecht zelf: in ruim elf jaar heeft dit project zich indrukwekkend lang en flexibel staande gehouden, inspeland op ontwikkelingen in haar stedelijke en virtuele omgeving. Maar uiteindelijk is er nu toch een punt achter de actieve verzamelperiode gezet. Hopelijk blijven de verhalen op de site nog een lang beschikbaar, als terugblik op deze periode, de pioniersjaren van internetkunst, een document van een bijzonder project in Dordrecht en online, in de fysieke en virtuele ruimte.

Sandra Fauconnier 2011
fokky@fauconnier.nl

¹⁹ Mediatheoreticus Lev Manovich schrijft regelmatig over de database als basiselement van nieuwe media, als een genre of vorm die niet-lineaire narrativiteit veroorzaakt. Zie onder andere Manovich, Lev: *The Language of New Media*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 2001, pp. 218-243.